

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ

KARA HARP OKULU

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TÜRK

**HARP DİLİ
VE EDEBİYATI
SEMPOZYUMU**

BİLDİRİ KİTABI

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Emrah BOZOK

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Metehan ŞAHİN - Öğr. Gör. Dr. Utku IŞIK

Öğ. Ütgm. Murat YILDIZ - Öğ. Tgm. Hüseyin KÖRPE

**TÜRK
TARİH**
MÜZESİ VE PARKI

**TÜRK HARP DİLİ VE EDEBİYATI
SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI
21-22 HAZİRAN 2022**

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Emrah BOZOK
Öğr. Gör. Dr. Ahmet Metehan ŞAHİN
Öğr. Gör. Dr. Utku IŞIK
Öğ. Ütgm. Murat YILDIZ
Öğ. Tgm. Hüseyin KÖRPE

**MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
KARA HARP OKULU
ANKARA**

Millî Savunma Üniversitesi Yayınları

TÜRK HARP DİLİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI
21-22 Haziran 2022

Yayına Hazırlayan:

Doç. Dr. Emrah BOZOK

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Metehan ŞAHİN

Öğr. Gör. Dr. Utku IŞIK

Öğ. Ütğm. Murat YILDIZ

Öğ. Tğm. Hüseyin KÖRPE

Grafik Tasarım

Nihat TUZCU

Baskı ve Cilt

Millî Savunma Üniversitesi Yayınları

Sertifika Numarası: 52940

ISBN: 978-625-7791-49-6

e-ISBN: 978-625-7791-51-9

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitapta yayımlanan yazıların etik, bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlara aittir. Kitap, yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz.

Ankara, 2023

"Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır... Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği sayısız felaketler içinde ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, çıkarlarının, kısaca bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir."

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	1
I. BÖLÜM: ESKİ TÜRK DİLİ	3
<i>KUTADGU BİLİG'</i> DE HARP ALGORİTMASI	5
ESKİ TÜRKÇE METİNLERDE İSTİHBARATLA İLGİLİ MESLEKLER	11
XI. YÜZYILDA TÜRK KOMUTAN TİPOLOJİSİ VE FİGÜRATİF DİL SÖYLEMLERİ	19
ESKİ UYGURCADA SAVAŞ VE BARIŞ FİİLLERİ ÜZERİNE NOTLAR: <i>U-</i>	27
ALTAY TÜRKÇESİNDEKİ SAVAŞ ARAÇ GEREÇLERİ ÜZERİNE KÖKEN BİLİMSEL BİR İNCELEME	33
ORHUN YAZITLARI'NDAKİ ASKERÎ VE SİYASİ TERİMLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ İZLERİ	47
ESKİ UYGUR MEKTUPLARINDA İDARİ - ASKERÎ BİR UNVAN: 'İMGÄ'	71
KARAHANLI TÜRKÇESİ METİNLERİNDE SAVAŞ HAMLELERİYLE İLGİLİ BAZI METAFORİK SÖZCÜKLER ...	81
II. BÖLÜM: YENİ TÜRK DİLİ	91
SAHA (YAKUT) VE ALTAY DESTANLARINDA GEÇEN SAVAŞ ALETLERİ	93
MANAS DESTANINDA SİLAH KÜLTÜRÜYLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI	101
TÜRKİSTAN İSTİKLALCİLİK (BASMACILIK) HAREKETİ SÜRECİNDE SÖYLENEN BİR HALK TÜRKÜSÜ: ASKERLER	115
YABANCI UYRUKLU ASKERLERE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ: ÜÇDİLLİ ASKERÎ TERİMLER SÖZLÜĞÜ (TÜRKÇE - ARAPÇA - İNGİLİZCE) VE DERS MATERYALİ	125
ORTA ÇAĞ HRİSTİYAN KAYNAKLARINDA TÜRK ASKERLER: MAKHAİRAS KRONİĞİ ÖRNEĞİ	145
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ METİNLERİ BAĞLAMINDA BİR SAVAŞ UNSURU OLARAK ATIN GÖRÜNÜMÜ	151
TÜRKÇE SÖZLÜKLERDE ASKERÎ TERİMLER	165
KISSA-İ TEMURNAMEDE GEÇEN HARPLE İLGİLİ ALINTI VE TÜRKÇE KELİMELER	205
TÜRKÜLERİN SÖZ VARLIĞINA YANSIYAN SAVAŞ ARAÇ GEREÇLERİ	217
İBN-İ ÂDİL MELHAMESİNDE TAKVİM, TABİAT VE MEKÂN BAĞLAMINDA SAVAŞ KAVRAMI ÜZERİNE	225
SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE ASKERLİKLE İLGİLİ TERİMLER VE İFADE ÇEŞİTLERİ	249
TÜRK SÖZLÜKÇÜLÜK GELENEĞİNDE DERLEME SÖZLÜĞÜ'NÜN YERİ VE DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE "ASKERLİK, SAVAŞ VE ORDU" İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI	261
GÜVENLİK KAVRAM ALANI VE GÜVENLİK SÖZCÜĞÜNÜN EŞ DİZİMLİLİĞİ	269
OSMANLI TÜRKÇESİ İLE ÇAĞATAY TÜRKÇESİNİN ASKERÎ KELİMELER BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	291

KADI BURHANEDDİN'İN ASKERLİĞİNİN DİVANINA YANSIMALARI	307
DOĞU TÜRKÇESİNDE KAVRAM ALANI OLARAK 'ASKERLİK': ZAFER-NÂME-İ EMİR TEMÜR ÖRNEĞİ	325
KAVRAM ÖĞRETİM ARACI OLARAK ASKERÎ İÇERİKLİ BİLMECELER	347
MİSAFİR ASKERÎ PERSONEL (MAP)'A YÖNELİK ÖZEL AMAÇLI TÜRKÇE ÖĞRETİMİ BAĞLAMINDA 'YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE ÖĞRETİMİ: ASKERÎ METİNLER' ADLI KİTABIN İNCELEMESİ	375
KÜLTÜR AKTARIM UNSURU OLARAK HARP EDEBİYATI METİNLERİNİN KULLANILMASI: MANZUME-İ SIVASTOPOL ÖRNEĞİ	401
ABDULAH ŠKALJÍĆ'İN "TURCIZMI U SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU" ADLI SÖZLÜĞÜNDEKİ ASKERÎ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME	415
III. BÖLÜM: ESKİ TÜRK EDEBİYATI	431
HÂKÎ SÜLEYMAN-NÂMESİ'NDEN HAREKETLE OSMANLI ASKERÎ TEŞKİLATINDAKİ SOLAKLARIN TASVİRLERİ	433
BÂKÎ'NİN GAZELLERİNDE SAVAŞ UNSURLARINDAN HAREKETLE SEVGİLİNİN GÜZELLİĞİ	439
GÜZELLEME VE SOMUTLAMA BAĞLAMINDA KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN SAVAŞ FELSEFESİNİ OKUMAK	447
SULTAN ŞAİR I. AHMET'İN (BAHTÎ) DİVAN'INDA SAVAŞ VE SAVAŞ UNSURLARI	459
IV. BÖLÜM: TÜRK HALK EDEBİYATI	473
BAYBURTLU ZİHNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE SAVAŞIN İZLERİ	475
ÂŞIK EDEBİYATI VE SÖZLÜ TARİH İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ŞİFAÎ'NİN ÇANAKKALE DESTANI ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME	483
KÜLTÜREL DİLBİLİM AÇISINDAN TÜRKÇEDE ALP İMAJININ TASVİRİ	495
DEDE KORKUT HİKÂYESİ'NDE SAVAŞ HİLELERİ	505
HARP TÜRKÜLERİNİN YİVLİ TURNASI MAVZER: TÜRK HALK ŞİİRİNDE ATEŞLİ SİLAHLARIN GELİŞİMİ	517
ANADOLU'DA ASKER UĞURLAMA - KARŞILAMA FOLKLORU	537
V. BÖLÜM: YENİ TÜRK EDEBİYATI	551
ÖMER SEYFETTİN'İN HİKÂYESİ'NDE HARP EDEBİYATININ İZLERİ	553
EDEBÎ ÜRÜNLERLE BİR HARP TARİHİ YAZMA YÖNTEMİ VE BİR ÖRNEĞİ; 1897 OSMANLI - YUNAN HARBI	565
TÜRK HİKÂYESİNDE MİLLÎ MÜCADELE	603
AŞK VE SAVAŞ İÇ VE DIŞ DÜŞMANIN DİYALEKTİĞİ	621
DÜNYADA (H)/(D)ARP VARDI, SAYFALARDA DA: 1940-1960 ARASI CEZAEVİ HİKÂYESİNDE II. DÜNYA SAVAŞI ETKİSİ	627
BUHÂRA EMİRLİĞİ'NİN BOLŞEVİK RUSLAR TARAFINDAN İŞGAL EDİLİŞİNE BUHÂRA AHBARI GAZETESİ'NİN BAKIŞI	637
II. DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRKMEN EDEBİYATI'NA YANSIMALARI: GOPUZLICA GİZ (KOPUZLU KIZ) ADLI HİKÂYE ÖRNEĞİNDE	645
"DİSPOSİTİF" AÇIDAN SAVAŞ ve AÇLAR ROMANINA BAKIŞ	655

ÂŞIK EDEBİYATI VE SÖZLÜ TARİH İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ŞİFAİ'NİN ÇANAKKALE DESTANI ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME

Bayram DURBİLMEZ*

Âşık Edebiyatı- Sözlü Tarih İlişkileri

Genelde âşık edebiyatının, özelde âşık tarzı destanların sözlü tarih ile yakın ilişkileri vardır (Köse 1993: 155-178; Aslan, 1999; Durbilmez, 1999; Durbilmez, 2000: 88-91; Durbilmez, 2007: 299- 317; Durbilmez, 2013: 173-193). 16. yüzyıldan günümüze kadar bütün sosyokültürel katmanları etkileyen âşık edebiyatı ürünleri genellikle sözlü kültür ortamlarında üretilir. Sosyokültürel ortamlarda sanatlarını icra eden âşıklar, -günlük hayatın küçük olaylarından büyük sosyal hareketlere kadar- her türlü olayı dile getiren destanlar söyleyebilirler (Artun 2008: 64). Destancı âşıklar, tanık oldukları ve / ya sözlü iletişim ortamlarında başkalarından dinledikleri olayları tahkiyeli bir üslûpla dile getirirler. “Haberci” özelliğine sahip bu sanatçılar, tarihî olaylar hakkında toplumu bilgilendirme görevi de yüklenirler. Yaşadıkları çağın tanığı ve sözcüsü olan destancı âşıklar, tarihî olayları anlattıkları destanlarında “halk hafızası”ndan da yararlanırlar. Tarih kitaplarında halkın duygu, düşünüş, inanış ve yaşayışlarına pek yer verilmediği hâlde, tarihî olayın geçtiği zaman ve âşık tarzı destanın söylendiği mekânda yaşayan insanların “yaşayış, düşünüş ve inanışları” da -az veya çok- destanlara yansır.

Savaş, ayaklanma, sürgün, göç, deprem, sel, yangın, salgın, kuraklık, kıtlık vb. gibi toplumu derinden etkileyen çeşitli olayları konu edinen âşık tarzı destanlarda sözlü tarih bilgileri daha belirgindir. “(T)oplumun değer verdiği kişi ve olayları anlatmaları, halkın umut ve isteklerini yansıtmaları yönüyle hayata açık yapıya sahip” âşık tarzı destanlar, “halk hafızası”nı yansıtan bilgi kaynakları arasında özel bir yer tutar (Durbilmez, 2007: 299-300; Artun, 2008: 64).

Hafızalarda derin izler bırakmayan ve topluluğu yakından ilgilendirmeyen olaylar, ikinci nesle pek aktarılmazlar. Bu sebeple “topluluğun geleneği olmamış şeyler, ikinci nesilde yok olmaktadır”. Çünkü “Her olay, olduktan hemen sonra, olayın kahramanlarının ve seyircilerinin akıllarından silinmeye başlar. Kişilerin bir kısmı yaşadığı sürece, olay, bilinçli bir şekilde hatırlanmasa bile, bilinçaltına yerleşir.” (Raglan, 2004: 43). Sözlü tarih bilgisi, âşık tarzı destanları dinleyenlerin hafızalarında tekrar tekrar canlanacağı için, bu destanlara ilgi duyuldukça tarihî olaylar da unutulmayacaktır.

Destancı âşıklar, tarihî olayları destanlarına yansıtmakla kalmaz, destanın söylenme sebebini açıklarken de tarihî olay hakkında bilgi verirler. Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya başlamasından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna doğru gidiş sürecinde meydana gelen olaylar, bu olayların sosyal ve kültürel dokuya yansımaları âşık tarzı destanlarda belirgin bir yer tutar. Âşık tarzı destanlar, bu özellikleri sebebiyle sosyal tarih araştırmalarına kaynaklık eden zengin bilgi kaynaklarıdır (Artun, 2008: 64).

Kayda geçen olguları, ulaşılabilen verileri düzenleyen, anlamaya ve tahlil etmeye çalışan tarih bilimcisi, gelenekli Türk edebiyatı metinlerine yansıyan sözlü tarih bilgilerinden de yararlanır (Öz, 1995: 53-59; Artun, 2008: 67). Tarihî olayın halk üzerine etkilerini, halkın olaya bakışını ve olayla ilgili yorumlarını yansıtan âşık tarzı destanlar, günümüze ulaşan tarihî belgeleri daha iyi anlama ve tarihî olayları daha doğru yorumlama çabalarına ışık tutacaktır. “Son yıllarda yaygınlaşan sözlü tarih araştırmalarında, anlattığı olayı bizzat yaşamış olan kaynak şahıslar daha muteberdir. Anlatılan olayı bizzat yaşamış kimseler hayatta kalmamışsa,

* Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bayramdurbilmez@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6682-8455

o kimselerden bizzat duymuş olan kimselerin anlattıkları da tarihî gerçeğe yakın kabul edilir” (Durbilmez, 2007: 299-300).

Sözlü tarih - âşık edebiyatı ilişkilerini yansıtan âşık tarzı destanlar arasında “93 Harbi” (Durbilmez, 2007); “Sarıkamış” (Alptekin ve Güzel, 2010); “Çanakkale Zaferi” (Durbilmez, 2007); “Kıbrıs Barış Harekâtı” (Durbilmez, 1999); “Erzincan Depremi” (Özsoy, Aslan ve Durbilmez, 1992) konularındaki örnekler dikkat çeker. PKK terörü sonucu şehit olan Türk askerleri, Türk polisleri ve Türk vatandaşları ile şehit yakınlarının acıları âşık tarzı destanlarda işlenmeye devam etmektedir. Anadolu sahası destancı âşıklarının destanlarında işlenen konular Anadolu ile sınırlı değildir. Söz gelimi Azerbaycan (Karabağ), Bulgaristan, Bosna-Hersek, Çeçenistan, Irak, Afganistan gibi Türk - İslam kültür coğrafyasında meydana gelen tarihî olaylar da âşık tarzı destanlarda işlenen konular arasında yer alır. Bu ülkelerde yakın zamanlarda meydana gelen olayların yazılı ve görüntülü basın - yayın organları aracılığı ile dünyaya duyurulması sonucunda âşıklar da konuyla ilgili destanlar söylemişler / yazmışlar, elektronik ortamlar aracılığıyla geniş kitlelere seslenebilmişlerdir.

Yakın dönemde meydana gelen olaylarla ilgili bilgiler yazılı ve görüntülü haber kaynaklarında da yer almaktadır. Yakın dönemde olan ve âşık tarzı şiirlerde yer alan “sözlü tarih bilgileri”ni bu kaynaklarla karşılaştırmak da mümkündür. “Tarihî kahraman” ve onun yansıması olan “edebî kahraman” birebir aynı olmayabilir. Yine “tarihî olay” ile edebî ürüne yansıyan “edebî olay” da farklılıklar gösterebilir. Çünkü tarihî olay, tarihî belgelerde yazıldığı biçimiyle değil de, yaşandığı ve / veya algıladığı şekliyle edebî ürünlere aktarılmaktadır. Tarihî olayların etkisiyle vücut bulan bir edebiyat ürünüde, sanatçının tarihî olayları aktarması yanında yorumlaması da söz konusudur. Âşık tarzı şiirlerin yaratılmasında ve / veya yeniden oluşturulmasında söyleyici / aktarıcı kişinin birikimleri ve eğilimleri ile dinleyicilerin beklentileri de belirleyici olmaktadır. Ayrıca, âşık tarzı destanların “yaratıldıkları / söylendikleri bağlam, bağlamda yüklendikleri işlevler, söyleyicilerin üründe aktarılan konuya yakınlığı göz ardı edilmemelidir” (Durbilmez, 2007: 301). Edebî eserde yer alan tarihî olaydan “çok öncelere ve çok sonralara uzanan bir tarih anlayışı” da tarihî gerçeğin eserdeki yansımalarını etkiler (Durbilmez, 2007: 300-301).

Edebî değeri yüksek eserlerde tarihî gerçek sınırlıdır. Tarihî gerçeklerden yararlanarak oluşturulan edebî eserlerde bile, hayal ürünü unsurlar ve edebî üslûptan kaynaklanan özellikler vardır. Tarihî olay / lar gerçeklere ne kadar uygun aktarılmış olursa olsun edebî eseri bir “tarih kitabı”, âşık tarzı şiirleri de tam güvenilir birer “tarih belgesi” saymak doğru değildir. Ancak burada şunu da sormak gerekir: Bu ürünleri dikkate almadan yapılacak değerlendirmeler tarihî gerçeklere ne kadar uygun olabilecektir?

Âşık Şifâî ve Çanakkale Destanı

Âşık Şifâî

Âşık edebiyatında Şifâî mahlaslı birkaç âşık vardır (Durbilmez, 2018: 168-178). İncelememize konu olan Âşık Şifâî, 1310 / 1892-1893’te, Yozgat’ın Sorgun ilçesine bağlı Taşpınar köyünde doğmuştur. Şiirlerinde genellikle Şifâî, bazen de Tabibî mahlasını kullanan âşığın adı Ramazan, soyadı Akça’dır. Babasının adı Ahmet, annesinin adı Meryem’dir. Bozulus Oymağı, Mamalu Aşireti, Ağcalu Cemaati, Akçaoğulları / Aygırcıoğulları sülâlesindedir. Sözlü kültür ve yazılı kültür ortamlarında yetişen Âşık Şifâî’nin ailesi yörede “Ocaklılar” olarak bilinir. Askerliğini “Sıhhiye Çavuş” olarak yapan Şifâî, çiftçilik, hayvancılık ve şifacılık yaparak geçimini sağlar. (Durbilmez, 2021: 81).

Soyaçekim, âşık meclislerinde bulunma ve rüyada bade içme gibi sebeplerle âşık tarzı şiir söylemeye / yazmaya yönelir. Anne ve baba taraflarından bazı aile büyüklerinin köy odalarında ustamalı şiirler söyledikleri, büyükbabası Bekir’in doğmaca olarak dinî - tasavvufî

şiiirler söylediği ifade edilmektedir. Aile büyüklerinden başka âşık tarzı şiiirler söyleyen / yazan Akça Ozan, Çemelođlu, Türkmenoğlu ve Ozantürk ile de akrabalık bağları vardır. Şiiirlerinin bir kısmı sözlü gelenek içinde dilden dile aktarılır. El yazması bir şiiir defterinin kayıp olduğu söylenmektedir. Sözlü gelenekten derlenen şiiirleri dinî-tasavvufî ve millî konulardan oluşmaktadır. 63 yaşıında iken, 1955'te vefat eden Şifaî'nin mezarı Taşpınar köyündedir (Durbilmez, 2021: 82).

Çanakkale Destanı

İncelemede kullanılacak Çanakkale destanı hece ölçüsünün on birli kalıbıyla ve dörtlük nazım birimiyle oluşturulmuştur. Toplam otuz üç dörtlükten oluşan bu destan Yozgat yöresi âşıkları tarafından bilinen ve nazire söylenen / yazılan destanlardandır (Durbilmez, 2021: 144-145). Ayak yapısı bakımından “yenileme ayak” özelliği taşır. Biçim özelliği bakımından, sözlü edebiyat kaynaklı “koşma - destan”dır.

“Bin üç yüz otuz bir Mart ayı geldi
Yaşadık milletçe zor imtihanı
İtilaf devletler hep birlik oldu
Topladı başına bütün cihanı

Din, iman arama kanlı kâfirdede
Türk'ün kanı akar sanki nehirde
Şehit sıra sıra Seddülbahir'de
Bu yolda verdiler baş ile canı

Haçlılar birleşip emir aldılar
Gemilere uzak yerden doldular
Ölümü çok yakın sanıp geldiler
Hasta dedikleri âl-i Osman'ı

Kanlı Kesikdere, Zığındere'de...
Çođu şehit düştü muhaberede
Ölmek var, dönmek yok bizim
törede
Şehitlik Allah'ın lütfu, ihsanı

Kimisi İngiliz, kimi Fransız
Uruslar, Anzaklar, cümle imansız
Ölüm kusan toplar bırakır cansız
Dünya tanımadı böyle buhranı

Düşmanın ateşi sardı her yeri
Çanakkale Türk'e ateş çemberi
Korusun Allah'ım garip askeri
Yedi düvel sardı burda her yanı

Askerler aç, susuz; buhran senesi
Dayanılmaz çile Türk'ün çilesi
Olan Çanakkale muharebesi
Harplerin içinde en perişanı

Türk'e Türk'ten başka el uzatan yok
Garibin, yetimin elin tutan yok
Buradan gidecek başka vatan yok
Allah'a havale emn ü emanı

Gelibolu derler bir yarımada
Allah Allah diye yükseldi nida
Herkes sevdiğine eyledi veda
Harplerin içinde bu en yamanı

Denizde, karada, havada düşman
Düşmanın elinde her türlü imkân
Düşmanda imkân var Türklerde iman
Bekledi askerler avn-i Yezdan'ı

Yedi başlı yamyam başlara belâ
Yedi yerden alev saldı evvelâ
Türk'e yardım etsin Hazreti Mevlâ
Cesetler doldurdu koca meydanı

Analar, bacılar kara bağladı
Kurtar yurdumuzu deyi ağladı
Cephede askerin kanı çağladı
Vatanı suladı dökülen kanı

Conkbayır'ı sardı kara bir efkâr
Kan gölüne döndü Anafartalar
Altında Düldül'ü, elde Zülfikâr
Yetiştirdi yardıma Hakk'ın arslanı

Kocaman toplardan çıkan mermiler
Mayınlar döşeyen büyük gemiler
Vurulan dayılar, şehit emmiler
Mutlaka olacak Hakk'ın fermanı

Dört koldan başladı düşman ataşı
Kan doldu vatanın toprağı, taşı
Enver Paşa geldi ordunun başı
Düşmanlara karşı kurdu planı

Çanakkale Türk'ün mukaddes şarı
Çanakkale Türk'ün millî damarı
Çanakkale Türk'ün namusu, arı
Çanakkale Türk'ün şerefi, şanı

Döktü mayınları Nusrat gemisi
Bozdu oyunları Nusrat gemisi
Vurdu hayınları Nusrat gemisi
Kalmadı düşmanın hücum imkânı

Göz gözü görmezken kara
dumanda

Ol büyük Gazi'miz yürüdü önde
Asker de yürüdü aynı zamanda
Allah'ım hıfz eyle ol kahramanı

Türk'ün karşısında yedi düvel var
Yedi yerden vurdu yedi canavar
Çanakkale derler etten bir duvar
Ölmeyi emretti Türk kumandanı

Tabyalarda gördü gardaş gardaşı
On beş, on altıydı çoğunun yaşı
Ölüme yürüdü eri, erbaşı
Al kana boyadı koca ummanı

Her tarafta kanlı düşman töredi
O Gazi Mustafa Kemal kükredi
"Geldikleri gibi giderler!" dedi
Savundu askerler aziz vatanı

Çanakkale asla geçilmez dedi
Bu büyük zaferi o müjdeledi
Düşmanın kökünü o küreledi
Duyuldu düşmanın ahı, figanı

Memleketin dört bir yanından geldi
Gelip şehit oldu, ya gazi oldu
Adı torununa yadigâr kaldı
Savaştı burada yurdun insanı

Düşmanlar başvurdu türlü hileye
Millet karşı geldi bin bir çileye
Bozok'tan yetiştik Çanakkale'ye
Çanakkale derler erlik meydanı

Emmisi, dayısı, kaç şehit verdi
Azgın düşmanlara göğsünü gerdi
Anası kınasın yakıp gönderdi
On beş yaşındaki yetim Hasan'ı

Mahmut Çavuş şehit bayrak uğruna
Haydar Çavuş şehit sancak uğruna
Yahya Çavuş şehit toprak uğruna
Şehitlik şerefi hükmi-i Rabbani

Bir adı Hasan'dı, bir adı Murat
Azgın düşmanlara vermedi fırsat
Kınalı kahraman nur içinde yat
Bozok yaylasının şehit civanı

Mart'ın on sekizi kazandık zafer
Bu şanlı zaferi duyurdu mehter
Bu şanlı zafere sevindi gök, yer
Sürdük buralardan kahpe düşmanı

Seyit Onbaşı'nın başında duman
El açıp istedi Allah'tan derman
Kaldırdı mermiyi otuz üç batman
Kesildi düşmanın bombardımanı

Merminin mermiyi vurduğu yerde
Türk'ün zincirleri kırdığı yerde
Düşmanlardan hesap sorduğu yerde
Bayrağı çekmenin geldi zamanı

Kuvvetli olsa da o yedi düvel
Devirir kuvveti sağlam bir amel
Bir Seyit Onbaşı orduya bedel
Yenecek kuvvet yok sağlam imanı

Def ettik başlardan zor felâketi
Kurtardık düşmandan bu memleketi
Kurduk en sonunda Cumhuriyeti
Âşığın sizlere budur beyanı

Dökülen bu kadar gönlün telinden
Tarih dile geldi âşık dilinden
Şifai söyledi Bozok elinden

Otuz üç beyitlik böyle destanı"
(Durbilmez, 2021: 138-144)

Şifai'nin Çanakkale Destanı Üzerine Bir Çözümleme

Seferberlik yıllarında "Sıhhiye Çavuş" rütbesiyle görev yapan Yozgatlı Âşık Şifai, Çanakkale zaferinin kazanıldığında 23 yaşındadır. Şifai, tanık olduğu ve duyduğu bilgi kaynaklarından hareketle bir Çanakkale Destanı söyler / yazar. 33 dördlükten oluşan bu destan incelendiğinde, sözlü tarih - âşık edebiyatı ilişkilerine güzel bir örnek olduğu görülür. Sözlü tarih unsurları bakımından zengin olan destanda Çanakkale savaşının sosyokültürel etkilerini ve sosyal hayattaki yansımalarını dile getiren örneklerle rastlanır.

Sözlü tarihten beslenen âşık tarzı destanlarda genellikle "tarih bildirme" yoluna gidilir. Şifai'nin Çanakkale Destanında da tarih bildirildiği görülür. Destancı âşık, tarihî gerçeğe uygun olarak, yaşadığı dönemde / destan söylediği bağlamda kullanılan Hicrî, Malî / Rumî ve Milâdî takvimlerden birine uygun bir tarih bildirebilir. Tarih bildirmede gün, ay ve yılı bir arada verilebileceği gibi, destanın yapısını oluşturan unsurlardan ölçü, durak, kafiye vd. etkisiyle tarihte bazı kısaltmalara da başvurmak mümkündür. Âşık bu durumlarda yılların bazen binler,

bazen de binler ve yüzler basamaklarını atabilir. Bu kısaltmaların daha çok dörtlük ve dize yapısı gereği yapıldığı anlaşılmaktadır (Koz, 1987: 204).

Tarih bildirme genellikle destanın ilk dörtlüğünde olmakla birlikte başka dörtlüklerde de tarih bildirme imkânı vardır. Âşık Şifâî'nin destanında, ilk dörtlüğün birinci dizesinde tarih bildirildiği görülür:

Bin üç yüz otuz bir Mart ayı geldi

Yaşadık milletçe zor imtihanı

İtilaf devletler hep birlik oldu

Topladı başına bütün cihanı (1)

Anadolu sahası Türkleri Hicrî, Malî / Rumî ve Milâdî takvimleri kullandığı için, âşık tarzı destanlarda geçen tarihin hangi takvime göre verildiğini de bilmek gerekir. Destanda geçen tarihi anlamakta araştırmacılar zorlansa da, sözlü iletişim ortamında destanı dinleyenler pek zorlanmaz. Çünkü destancı âşıklar, genellikle sanat icra ettikleri bağlamda kullanılan / bilinen takvime göre tarih bildirirler. “17, 18 ve 19. yüzyılda hatta 20. yüzyılın ilk çeyreğinde” oluşturulan âşık tarzı destanlarda Hicrî takvime göre tarih bildirmenin yaygın olduğu belirlenmiştir. 19. ve 20. yüzyıl âşıkları tarafından söylenen / yazılan bazı destanlarda ise Rumî takvime göre tarih bildirildiği anlaşılmaktadır. “Bunların sayısı çok olmamakla birlikte inceleme sırasında birtakım güçlükler neden olmakta, âşık tarafından Malî (Rumî) tarih kullanıldığına dair bir ipucu verilmemişse, başka sağlam kaynakların yardımına ihtiyaç duyulmaktadır” (Koz, 1987: 202-203).

Âşık Şifâî'nin Çanakkale Destanında, Hicrî takvime bağlı tarihe yer verildiği görülür. Şifâî, Çanakkale Savaşı'nın “Bin üç yüz otuz bir Mart ayı”nda olduğunu bildirir. Burada yıl (Bin üç yüz otuz bir) ve ay (Mart ayı) birlikte verilir. Bu tarih araştırıldığında, Hicrî takvimdeki 1331 yılının, Milâdî 1915 yılına denk geldiği görülecektir. Aynı destanın 30. dörtlüğünde geçen “Mart'ın on sekizi kazandık zafer” dizesinde de Çanakkale zaferinin 18 Mart'ta kazanıldığı bilgisine yer verilir.

Sözlü tarihte, tarihî olayı efsaneleştirme veya efsanelerle birleştirerek anlatma yaygındır. Bilindiği gibi “Toplum derinden etkileyen tarihî bir olaya bağlı olarak çeşitli efsaneler anlatılmaya başlar ve mitolojik motiflerle beslenen bu anlatılar yeni bir destanın oluşumuna zemin hazırlar. Kadim destanların oluşum sürecinde görülen bu duruma tarihî olayları konu alan âşık tarzı destanlarda da karşılaşmak mümkündür. 1915 Çanakkale Savaşını konu alan âşık tarzı destanlarda da tarihî gerçeklerle efsanelerin ve olağanüstü motiflerin iç içe olduğu görülür.” (Durbilmez, 2021: 53)

Çanakkale Savaşı'nın efsanelerle süslenerek anlatılmasında, bu mekânın kutlu kabul edilmesi etkili olur. Çanakkale'nin kutlu bir mekân oluşu, Şifâî'nin destanında şöyle dile getirilir: *Çanakkale Türk'ün mukaddes şarı / Çanakkale Türk'ün millî damarı / Çanakkale Türk'ün namusu, arı / Çanakkale Türk'ün şerefi, şanı (16).*

Efsanelerin etkisiyle, Çanakkale'de Türk askerlerine olağanüstü güçlerin yardım ettikleri inancı yaygınlaşmış, bu inanış destana da yansımıştır. Söz gelimi efsanevî anlatımlarda Hz. Ali'den, atı Döldül'den ve kılıcı Zülfikâr'dan bile söz edildiği görülür: *Altında Döldül'ü, elde Zülfikâr / Yetiştirdi yardıma Hakk'ın arslanı (13c, ç).*

1915 Çanakkale Savaşı'nda Türk milletine olağanüstü güçlerin yardımcı olduğuna inanılmasının sebeplerinden biri de, yedi düvele karşı savaşan Türk askerlerine Allah'tan başka yardımcı bir gücün olmadığı düşüncesidir: *Türk'e Türk'ten başka el uzatan yok / Garibin, yetimin elin tutan yok / Buradan gidecek başka vatan yok / Allah'a havale emn ü emanı (9).*

“Yedi düvel” olarak adlandırılan düşman güçleri, efsane unsurlarından yararlanılarak, Şifaî'nin şu dördlüğünde “yedi başlı yamyam” şeklinde tasavvur edilir: *Yedi başlı yamyam başlara belâ / Yedi yerden alev saldı evvelâ / Türk'e yardım etsin Hazreti Mevlâ / Cesetler doldurdu koca meydanı*” (11). Aynı destanda “*Yedi yerden vurdu yedi canavar* (19/b) gibi dizelere de rastlanır.

Düşman güçlerinin “canavar” ve “yamyam” olarak belirtilmesi ve Türklerinin direnişlerinin efsaneleşmesinin sebeplerinden biri de Anadolu Türklerinin sosyoekonomik durumlarının çok kötü olmasıdır. Türklerin iman gücüyle mücadele ettikleri Şifaî'nin şu dizelerinde de dile getirilir: *Denizde, karada, havada düşman / Düşmanın elinde her türlü imkân / Düşmanda imkân var Türklerde iman / Bekledi askerler avn-i Yazdan'ı* (10)

Türk askerinin yokluk ve yoksulluk çektiği Çanakkale muharebesinin “harplerin içinde en perişanı” olduğu şöyle anlatılır: *Askerler aç, susuz; buhran senesi / Dayanılmaz çile Türk'ün çilesi / Olan Çanakkale muharebesi / Harplerin içinde en perişanı* (4)

Çanakkale Destanında geçen tarihî olaylar, şahıs adları, yer adları, vd. ile ilgili bilgiler efsanelerden ayıklandığında tarihî gerçeklere uygundur. Söz gelimi “Gelibolu derler bir yarımada”, “Şehit sıra sıra Seddülbahir’de”, “Kanlı Kesikdere, Zığındere’de...”, “Conkbayır’ı sardı kara bir efkâr / Kan gölüne döndü Anafartalar” gibi dizelerde geçen yer adları gerçektir. Aynı şekilde; “Enver Paşa geldi ordunun başı / Düşmanlara karşı kurdu planı”, “Ol büyük Gazi’imiz yürüdü önde”, “O Gazi Mustafa Kemal kükredi” dizelerinde geçen Enver Paşa ve Gazi Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşı’nın önemli isimlerindedir.

Bilindiği gibi, genel tarih kaynaklarında adına yer verilmeyen veya kısaca söz edilen mahallî kahramanlar sözlü tarihte ayrıntılı olarak yer bulabilmektedir. Söz gelimi Kınalı Hasan Murat, Haydar Çavuş, Asım Çavuş gibi Yozgat ve yöresinde yaşadığı anlatılan kahramanlara Şifaî'nin destanında yer verildiği görülür. “Bir adı Hasan’dı, bir adı Murat” (26a) dizesinde, “Kınalı Hasan” olarak efsaneleşen “Kınalı Hasan Murat”tan söz edilir. Hasan Murat’tan söz edilirken amcasının, dayısının şehit olduğu Şifaî'nin destanında söylenir. Aynı destanda geçen “Yetim Hasan” sözünden hareketle, Hasan Murat’ın on beş yaşında olduğu, babasının da şehit düştüğünü söylemek mümkündür: *Emmisi, dayısı, kaç şehit verdi / Azgın düşmanlara göğsünü gerdi/ Anası kınasın yakıp gönderdi/ On beş yaşındaki yetim Hasan'ı* (25).

Bilindiği gibi, Kınalı Hasan Murat, efsaneleşen kahramanlardandır. Ali oğlu Hasan Murat ile ilgili anlatılan rivayetlerden birini şöyle aktarmak mümkündür:

Yedi düvele karşı Çanakkale’de savaşmak için Anadolu’da eli silah tutan sağlam gençler seferber olur. Askerlik çağı gelmediği hâlde 15 yaşındaki delikanlılar da Çanakkale’ye gitmek için sıraya girer. “Ölürsem şehit, kalırsam gazi olurum vatan uğruna!” diye düşünür bu koç yiğitler. Yüreği vatan aşkıyla dolu bu koç yiğitlerden biri de Hasan Murat’tır. Bıyığı yeni terlemeye başlayan bu delikanlılar yollara düşer. Aç susuz, yayan yapıldak günlerce yürüdüktan sonra birliğine teslim olur. Birliğe yeni katılan askerlerden biri komutanın dikkatini çeker. Çünkü bu askerinin başına kına yakılmıştır. Sağ eline, sağ ayağının parmaklarına kına yakılan bazı askerleri daha önce de görürdü fakat bu başkaydı. Başını kınalı bir askerle ilk kez karşılaşan komutan “bunun bir anlamı olmalı” diye düşünür ve anlamını askere sorar. Ali oğlu Hasan Murat bunun anlamını bilemez ve “Anam yaktı bu kınayı. Anlamını, sebebini sormadım anama komutanım!” der üzülerek. Komutan şefkatle başını okşar Hasan Murat’ın ve “Bir mektup yazıp sor bunun anlamını!” der. Hasan Murat okuma yazma bilmez. O söyler, bölük yazıcısı yazar mektubu... Aradan iki-üç ay kadar bir zaman geçer. Ölüm kusan “yedi başlı canavar” gibi saldıran düşmanlara karşı direnirken pek çok arkadaşı gibi er Hasan Murat da şehit düşer. Annesi tarafından yollanan mektup da o gün ulaşmıştır bölüğe. Şehit düşen Hasan Murat’ın cesedi başında dua ettiği sırada kendisine ulaştırılan mektubu açar ve okumaya başlar komutan. Şu satırları okurken gözyaşlarını tutamaz daha fazla: “Bizim elde kurban edilecek koçların

başına kına yakılır yavrum. Ben de seni vatan yolunda, namus yolunda, Allah yolunda kurban olarak seçtim. Seni Çanakkale'ye uğurladıktan sonra üç gece üst üste rüya gördüm. Melek olup uçtun kınalı kuzum. Vatan sağ olsun!" Komutan şehit er Hasan Murat'ın alnından öper gözyaşları içinde. "Düşmanlar ne kadar güçlü olursa olsun, Kınalı Hasanlar yetiştiren büyük Türk milleti, düşmanı püskürtmeyi başaracaktır elbette!" diye düşünür komutan. Şehit er Hasan Murat'ın başını okşar şefkatle ve ağzından şu söz dökülür yüksek sesle: Vatan sağ olsun!" (Durbilmez, 2021: 66-67).

Kahramanın adı genellikle "Hasan" olarak geçmekle birlikte, efsanelerde "Kınalı Ali", "Kınalı Hasan", "Kınalı Murat" adları da geçer. Çeşitlenme özelliği, sözlü edebiyat ürünlerinin en belirgin özelliklerinden biridir.

Kınalı Hasan Murat'tan başka, Yozgat yöresinde Yozgat'ın Kababel köyünden Haydar Çavuş ile İnceçayırılı Asım Çavuş'un birlikte gösterdikleri mücadeleler ile ilgili çeşitli rivayetler de anlatılmaktadır. Bu rivayetlerde Türk milletinin Alevî-Sünnî ayrımı yapmadan işgalci düşmana karşı birleşerek Çanakkale'de omuz omuza savaştıkları dile getirilir. Şifaî'nin destanında bu rivayetlerin izlerine de rastlanır. *Haydar Çavuş şehit sancak uğruna* (29b) dizisinde, Kababelli Haydar Çavuş'un sancak uğruna şehit düştüğü dile getirilir. Rivayete göre, Yozgat'ın Kababel köyünden Haydar Çavuş, sancağı düşmanlardan kaçırın İnceçayırılı Asım Çavuş'u korumak için düşmanlara hedef olur ve şehit düşer (Durbilmez, 2021: 65-66). Kababel'in güneyinde İnceçayır, kuzeyinde Taşpınar köyleri bulunmaktadır. Yani destanda geçen Kababel köyü Şifaî'nin köyü olan Taşpınar ile sınır komşusudur.

Mahallî kahramanlardan başka Seyit Onbaşı, Yahya Çavuş, Mahmut Çavuş gibi Çanakkale'nin efsaneleşen başka kahramanlarına da destanda yer verildiği görülür. İmanı ve ameli sağlam olan Seyit Onbaşı, "Yedi düvel" olarak adlandırılan düşman güçlerinin ordusuna bedel bir asker olarak tasavvur edilir:

Kuvvetli olsa da o yedi düvel / Devirir kuvveti sağlam bir amel / Bir Seyit Onbaşı orduya bedel / Yenecek kuvvet yok sağlam imanı (28)

Destanda, Seyit Onbaşı'nın otuz üç batman ağırlığında bir mermiyi kaldırarak topa yerleştirdiği ve hedefe isabet ettirerek düşman gücünü zayıflattığı şöyle ifade edilir: *Seyit Onbaşı'nın başında duman / El açıp istedi Allah'tan derman / Kaldırdı mermiyi otuz üç batman / Kesildi düşmanın bombardımanı* (27).

1915 Çanakkale savaşının unutulmaz kahramanlarından biri de Yahya Çavuş'tur. Yahya Çavuş'un mübarek vatan toprağı uğruna şehit düştüğü "Yahya Çavuş şehit toprak uğruna" (29c) sözleriyle ifade edilir.

Rivayetlerde geçen Mahmut Çavuş'un da bağımsızlık simgesi bayrak uğruna şehit düştüğü şöyle ifade edilir: *Mahmut Çavuş şehit bayrak uğruna* (29a).

Sözlü tarih içinde efsaneleşen Yahya Çavuş, Seyit Onbaşı gibi kahramanlar da gerçek kişilerdir.

Şifaî'nin destanında, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten söz eden dizeler çoktur. Söz gelimi bu kahraman Türk komutanı, destanda da belirtildiğine göre, askerlerin önünde yürümüş ve askerler de düşmanlara karşı onunla birlikte hareket etmiştir: *Göz gözü görmezken kara dumanda / Ol büyük Gazi'miz yürüdü önde / Asker de yürüdü aynı zamanda / Allah'ım hıfz eyle ol kahramanı* (18).

Destanda, Gazi Mustafa Kemal'in "Geldikleri gibi giderler", "Ben size savaşmayı değil, ölmeyi emrediyorum!", "Çanakkale geçilmez!" gibi sözlerine doğrudan veya dolaylı olarak yer verilir. Örnekler:

O Gazi Mustafa Kemal kükredi / "Geldikleri gibi giderler!" dedi (21c, ç)

Çanakkale derler etten bir duvar / Ölmeyi emretti Türk kumandanı (19ç, d)

Çanakkale asla geçilmez dedi / Bu büyük zaferi o müjdeledi (22a, b)

Âşık Şifaî'nin destanında, Enver Paşa'dan da söz edilir. Enver Paşa'nın, Türk ordusunun başı olduğu ve düşmanlara karşı savaş plânı yapan kişi olduğu şöyle ifade edilir: *Enver Paşa geldi ordunun başı / Düşmanlara karşı kurdu planı (15ç, d)*.

Destancı âşıklar, âşık tarzı destanlarında, yaşadıkları yörelerin yer adlarına da destanda yer verebilir. Âşık Şifaî Yozgatlı olduğu için, destanda, "Bozok", "Bozok yaylası", "Bozok eli" gibi sözlere de rastlanır:

Bozok'tan yetiştik Çanakkale'ye (24c)

Bozok yaylasının şehit civanı (26ç)

Şifaî söyledi Bozok elinden (33ç)

Destanda geçen "Bozok" adı hem Bozok Türkmenlerini hem de Bozok Türkmenlerinin yaşadığı yöreyi karşılar.

Çanakkale savaşının yapıldığı Anafartalar, Conkbayırı, Gelibolu, Seddülbahir, Kesikdere, Zığındere gibi yer adlarına da destanda rastlamak mümkündür.

Gelibolu derler bir yarımada (5a)

Şehit sıra sıra Seddülbahir'de (6c)

Kanlı Kesikdere, Zığındere'de... (7a)

Conkbayır'ı sardı kara bir efkâr (13a)

Kan gölüne döndü Anafartalar (13b)

Destanda geçen bu yer adları, tarihî olayın geçtiği mekânda bulunan gerçek yer adlarıdır.

Destanda, işgalci kuvvetlerin İtilaf devletleri olduğu belirtilir: *İtilaf devletler hep birlik oldu / Topladı başına bütün cihanı (1c, ç)*.

Gerçekten de Çanakkale'de Türk topraklarını işgal etmeye kalkışan devletlere itilaf devletleri adı verilmiştir. Bu devletlerin "Haçlı" oldukları için bir araya geldikleri belirtilir: *Haçlılar birleşip emir aldılar. (2a)*

Şifaî, düşman güçlerini İngiliz, Fransız, Rus, Anzak olarak sıralar: *Kimisi İngiliz, kimi Fransız / Uruslar, Anzaklar, cümle imansız (3a,b)*

Osmanlı devletini / Türk milletini "Hasta Adam" olarak adlandıran işgalci İtilaf devletlerinin uzak yerlerden gemilere dolarak Çanakkale'ye geldiklerinin belirtilmesi de tarihî gerçeklere uymaktadır: *Haçlılar birleşip emir aldılar / Gemilere uzak yerden doldular / Ölümü çok yakın sanıp geldiler / Hasta dedikleri âl-i Osman'ı (2)*

Düşman güçlerinin "ölüm kusan toplar" (3ç), "Mayınlar döşeyen büyük gemiler" (14b) kullandığı belirtilir. Teknolojik üstünlüğe karşı Türkler kısıtlı imkânlarla sahiptir. "Düşmanın elinde her türlü imkân" (10b) varken Türklerin yokluk ve yoksulluk çekmesine rağmen "yedi düvel"e karşı direnmesi, tarihî gerçeklerin efsaneleşmesine de yol açar. Türklerin vatan sevgisiyle pekişen iman gücü "Düşmanda imkân var Türklerde iman" (10ç) dizesinde belirgindir. Topa mermi süren düzeneğin bozulması üzerine Seyit Onbaşı'nın gösterdiği efsanevî kahramanlık da bu zor şartların yansımasıdır: *Seyit Onbaşı'nın başında duman / El açıp istedi Allah'tan derman / Kaldırdı mermiyi otuz üç batman / Kesildi düşmanın bombardımanı (27)*.

İtilaf devletlerinin mayın döşeyen gemilerine karşı, Türklerin mayın temizlemede kullandığı Nusrat Mayın gemisi destanda kişileştirilerek anlatılır: *Döktü mayınları Nusrat gemisi / Bozdu oyunları Nusrat gemisi / Vurdu hayınları Nusrat gemisi / Kalmadı düşmanın hücum imkânı* (17)

Türk istiklâlini kazanma yolunda en zorlu savaşlar Çanakkale’de meydana gelir. Çanakkale zaferi, Türk milletinin bağımsızlık inancını pekiştirir. Çanakkale’de yenilenebilir, derilme ve direnme ruhuyla yurdu düşmanlardan temizleyerek istiklâlini kazanan Türk milleti, Türkiye Cumhuriyeti devletini kurarak Cumhuriyet’i ilan eder (Durbilmez 2021: 78). Bu tarihî süreç destanda şöyle ifade edilir:

*Merminin mermiyi vurduğu yerde
Türk’ün zincirleri kırdığı yerde
Düşmanlardan hesap sorduğu yerde
Bayrağı çekmenin geldi zamanı*

*Def ettik başlardan zor felâketi
Kurtardık düşmandan bu memleketi
Kurduk en sonunda Cumhuriyeti
Âşığın sizlere budur beyanı* (31, 32)

Sonuç

Sözlü tarih ve âşık edebiyatı ilişkileri, özellikle âşık tarzı destanlarda belirgindir. Âşık tarzı destanların konuları arasında, toplumu derinden etkileyen tarihî olaylar özel bir yer tutar. Destancı âşıklar tanık oldukları ve / ya değişik bilgi kaynaklarından öğrendikleri olayları, kendi algıları ve toplumun sosyokültürel ihtiyaçları doğrultusunda yorumlar. Destancı âşıkların bilgi kaynakları arasında sözlü tarih ürünleri de yer tutar. Destancı âşıklar sözlü tarih bilgilerinden yararlanmakla kalmaz, ayrıca sözlü tarih ürünlerinin oluşturucuları ve aktarıcıları arasında da yer alır. Âşık tarzı şiirlere yansıyan sözlü tarih verileri, yazılı tarih belgelerinde geçen bilgileri “doğrulama”, eksik belge ve bilgileri “tamamlama”, yanlış belge ve bilgileri “düzeltme”, belgelerde geçen bilgilerin taraflı yazıldığı durumlarda ise bu bilgilerin taraflı yazıldığını gösterme işlevleri de bulunmaktadır. Yazılı tarih belgelerinde geçen bazı bilgilerin toplumdaki yansımalarını ve ayrıntılarını “sözlü tarih” verilerinden öğrenmek mümkündür. Âşık tarzı destanlarda toplumun sosyal ve psikolojik yapısını yansıtan veriler de yer alır. Bu veriler, tarihî olayın daha iyi anlaşılmasını sağlar. Yazılı belge bulunmadığı durumlarda sözlü tarih verilerinin de -edebî unsurlardan ayıklanarak- belge sayılması bile mümkündür. Âşık tarzı destanların meydana getirildiği bağlam ile o bağlamda yüklendiği işlevler açısından da sözlü tarih verileri önemlidir. Hatta âşık tarzı destanın meydana getirildiği bağlam dışında, farklı bağlamlarda ve zamanlardaki her aktarımda kazandığı işlevler açısından da sözlü tarih bilgileri etkili olmaktadır.

Sözlü tarih ve âşık edebiyatı ilişkileri konusunda yapılan çalışmalarda, âşık tarzı destanlarda geçen bazı bilgilerin tarihî gerçeklerle örtüştüğü görülmektedir. Tarihî gerçeklerle örtüşen veriler arasında yer adları, şahıs adları vs.de yer almaktadır. Ancak destancı âşıkların tarihî gerçekleri kendi dünya görüşleri, inanışları ve birikimleri doğrultusunda yorumlayabildikleri de belirlenmektedir.

Çanakkale savaşına bizzat şahit olan Âşık Şifâi’nin 33 dörtlükten oluşan Çanakkale konulu âşık tarzı destanında sözlü tarih ve âşık edebiyatı ilişkilerini yansıtan önemli veriler yer

almaktadır. Tarih kitaplarında yer almayan bazı bilgilere, tarih kitaplarında yere alan bazı konularda ise yazılı kaynaklarda geçmeyen ayrıntılara rastlanmaktadır. Özellikle millî bir savaşın mahallî yansımalarına da yer verilmesi oldukça önemlidir. Sözlü tarih özelliği taşıyan veriler, sosyal tarihe kaynaklık edecek değerdedir. Bu özellikleri sebebiyle, destan Çanakkale savaşı yıllarında cephede ve cephe gerisinde bulunan Türk halkının ruh hâlini, toplumun sosyal yapısı ve inanç dünyasını yansıtır. Halkın yoksullukları, yoksunlukları, psikolojik durumu, vatan sevgisi, yedi düvele karşı direnişi, vatan topraklarını işgalci güçlerden kurtarma azim ve kararı, vd. gibi hususlar hakkında bilgilere rastlanır.

Âşık tarzı şiirlerde geçen tarihî olaylarla ilgili verilerin tamamını tarihî gerçek olarak kabul etmek doğru olmamakla birlikte, tarihî olayları yeterince aydınlatacak “tarihî vesika”ların bulunmadığı durumlarda bu verilerinden de yararlanma yoluna gidilebilir. Âşık tarzı destanlarda geçen sözlü tarih verileri, efsane unsurlarından ve edebî özelliklerden kaynaklanan estetik hususlardan ayıklandığında, tarihî olayların daha iyi anlaşılmasında ve yorumlanmasında bu verilerden de yararlanmak mümkündür.

Kaynakça

- Aslan, E. (1999). *Halk Şiirimizde Tarihî Olaylar*, Diyarbakır.
- Counce, S. (1993). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, (Çev. Bülent Can), Alper Yalçinkaya, İstanbul.
- Durbilmez, B. (1999). *Kayserili Halk Şairlerinin Şiirlerinde Kıbrıs*, Kayseri: Geçit Yayınları.
- Durbilmez, B. (2000). *Âşık Meydânî, Hayatı- Sanatı- Şiirlerinden Örnekler*, Kayseri: Laçın Yayınları.
- Durbilmez, B. (2000). “Tarihî Olay- Edebî Metin İlişkileri Bağlamında Kıbrıs Konulu Âşık Tarzı Şiirler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Üçüncü Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi / Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies 13-17 Kasım / November 2000, C: 2*, (Haz. İsmail Bozkurt), Eastern Mediterranean University Center for Cyprus Studies Publications Yay.: Gazimağusa / KKTC: ss. 87-105.
- Durbilmez, B. (2007). “Âşık Tarzı Şiirlerde Sözlü Tarih (Kayserili ve Yozgatlı Âşıkların Şiirlerinden Örneklerle)”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (10-12 Nisan 2006)- Bildiriler*, Kayseri: 2007, ss. 299-317.
- Durbilmez, B. (2007). *Ozan Gürbüz Değer, Hayatı- Sanatı- Şiirlerinden Örnekler*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Durbilmez, Bayram (2013). “Tarihî Gerçeklerin Âşık Edebiyatına Yansıması Bağlamında Türk Mukavemet Teşkilatı ve Kıbrıs Mücahitleri”, *Folklor / Edebiyat – Folklore / Literature, International Cyprus University Quarterly Cultural Journal*, 19 / 76, ss. 173-193.
- Durbilmez, B. (2014). “Yozgatlı Halk Şairlerinin Diliyle Kıbrıs”, *Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı*, (Haz. C. Gökşen), Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 139-266.
- Durbilmez, B. (2017). *Gelenekli Türk Anlatıları-1*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, B. (2017). *Türk Dünyası Kültürü -1*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, B. (2018). *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri*, 5. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durbilmez, B. (2019). *Türk Dünyası Kültürü -2*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, B. (2019). *Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, B. (2020). *Âşık Türkmenoğlu- Hayatı, Sosyo-Kültürel Çevresi, Âşık Edebiyatındaki Yeri, Şiir Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ yayınları.

- Durbilmez, B. (2020). *Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı- Hasretî'den Örneklerle*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durbilmez, B. (2020). *Karacaoğlan Geleneğinde Bir Âşık: Mehmet İkrâmî*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Durbilmez, B. (2021). *Çanakkale Destanları: Yozgatlı Ozanlardan Örnekler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Ürün yayınları.
- Durbilmez, B., Tekin, F. (2014). “Nevşehir Yöresi Yerleşim Adları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Folklor / Edebiyat – Folklore / Literature, International Cyprus University Quarterly Cultural Journal*, 20 / 77.
- Köse, N. (1993). “Bozlaklarda Tarihî Olaylar”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S: 7, ss. 155-178.
- Mirzaoğlu, F. G. (2003). “Bir Tarihî Türkü: Cezayir”, *Türkbilig*, S: 6 (Ekim), Ankara.
- Öz, M. (1998). “Osman Turan’ın Tarih Metodolojisi”, *Tarihçi ve Tarih İlişkileri*, Ankara.
- Özsoy, B. S., Aslan N. ve Durbilmez, B. (1992). *Destanlarla Erzincan*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Propp, V. (1998). *Folklor, Teori ve Tarih*, (Çev. Necdet Hasgül, Tanyel Tolga), İstanbul.
- Sakaoğlu, S. (1994). “Manzum Tarihî Destanlarda Anlatılan Hadiselerde Gerçek Payı”, *X. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 22-26 Eylül 1986)*, C: 5, ss. 2011-2026.